

Zlatko HADŽIOMEROVIĆ

IZ MOSTARSKE PROŠLOSTI
(17. I 18. STOLJEĆE)

O datumu postanka Mostara nema podataka. Historičari su saglasni da se njegov postanak treba vezati za polovinu XV stoljeća. Poslije likvidacije bosanskog kraljevstva (1463), te zaposjedanja važnijih gradova u Bosni, jedan dio njihove vojske uputi se u Hercegovinu, da i nju, kao sastavni dio kraljevstva bosanskog, zaposjedne i priključi svojoj državi. Ta se vojska pod vodstvom Mahmud-bega Anđelovića (1466) spusti dolinom Neretve, pod Blagaj (prijestolnica hercega Stjepana Vukčića), gdje između Mahmuda i hercega Stjepana bude utanačen sporazum. Po tom sporazumu herceg se odrice vlasti nad sjevernim i sjeveroistočnim stranama Hercegovine u korist Osmanlija (uključujući i mostarsku kotlinu s njenim selima i zaseocima).

Mostar je više od četrdeset godina bio u sastavu Blagajskog kadiluka (uzrečica "Šeher Blagaj, a kasaba Mostar").

Sve do pada Mostara u turske ruke, on je bio obično hercegovačko seoce. Ovdje je polovinom XV stoljeća postojalo malo naselje i dvije kule uz drveni most na lance. Prema mišljenju historičara Mostar je dobio ime po "mostarima", koji su polovinom XV stoljeća bili stacionirani u kulama oko mosta i čuvali ga od eventualnih napada. Dr. Mandić iznosi postavku da je Mostar dobio ime po kulama uz most, koje je narod zvao "mostare".

Husaga Čišić iznosi verziju da je naziv dobio po proizvođačima mosta-šire, pića koje je i muslimanski svijet mogao uživati.

Godine 1474. sjedi u Mostaru subaša, a 1476. godine Mostar je sijelo

vojvode. Poslije 1506. a prije 1519. godine Mostar je postao samostalni kadiluk. Od 1522. do 1530. Mostar je privremeno bio sjedište Hercegovačkog sandžaka.

Za vrijeme turske vladavine u Mostaru sjedište imaju: predstavnik šerifa (nekibul ešraf), janjičarski serdar, serdar budimskog kola, tržni nadzornik (muhtesib), baždar, šeher-ćehaja, povjerenik za harač, građevinski nadzornik, dizdar i dr. Prije 1592. Mostar je postao sjedište muftije, od 1767. godine je sjedište hercegovačkog mitropolita, a od polovine prošlog stoljeća i katoličkog biskupa.

Od 1833. godine do 1866. godine Mostar je sjedište Hercegovačkog ejaleta, kojim je do 1851. godine upravljao Ali-aga Rizvanbegović.

Od konca 1875. do februara 1877. godine Mostar je ponovo sjedište hercegovačkog vilajeta koji je formiran od jednog dijela Hercegovačkog sandžaka.

Rijeke Neretva i Radobolja prirodno su podijelile Mostar na tri dijela, dok se on od davnina dijeli na deset mahala. Od tih deset mahala šest se nalazi na lijevoj obali; Carina, Brankovac, Donja čaršija (Sinan-pašina mahala), Stari grad (kal'ai žatik), Bjelušine i Luka.

Sve do polovine XVI stoljeća desna obala bila je potpuno nenaseljena i na njoj su zasijavane razne kulture i proizvodila se hrana za cijeli grad. Zato su ovu stranu nazivali Priko, Prijeko i u turskim izvorima "ota jaka", što znači s druge strane. Poslije mira u Karlovcima 1669. godine opasan je dio ove obale Starog mosta bedemima i podignuto nekoliko kula. Tada je ovaj dio Mostara prozvan Novi grad (kal'ai džedid).

Na desnoj strani se nalaze sljedeće četvrti: Predhum, Podhum, Zahum (svoje nazive su dobili po mjestu gdje su se formirali - u podnožju brda Huma) i Černica, koja je svoje ime dobila po Hadži Memiji Černici, koji se u Mostar doselio iz Černice, kod hercegovačkog grada Ključa, i ovdje džamiju i mekteb sagradio.

U Mostaru je do polovine XVIII stoljeća osnovano više od 35 mahala, koje su se formirale oko džamija i po njihovim osnivačima dobijale svoja imena.

Prva mahala je nakon pada Mostara u turske ruke formirana na njegovom području je Sinan-pašina, a obuhvatala je prostor oko bivše Sinan-pašine džamije na Međdanu.

Sinan-paša je polovinom XVII stoljeća stanovao i svoje zadužbine sagradio u Šemsi-ćehajinoj mahali, koja je bila druga mahala po starini u Mostaru. Ova mahala je obuhvatala danjašnju Veliku tepu.

Mostar je 1631. godine bio podijeljen na 24 mahale, od kojih su se 22 formirale oko džamija i po njihovim osnivačima dobile svoja imena. Te mahale su: Tere hadži Jahyatova, Memi-hodžina, Mehmed-ćehajina, Ćose Jahja-hodžina, Fatime kadune, Husein-hodžina, Ibrahim ef. Raznamedžije,

hadži Mehmed bega Karađoza, Sinan-pašina, Hadži Balina, Hafiz hadžina, Ćehajina, Ćurči Ahmedova, Kanber-agina, Ibrahima Šarića, Kotlina, Sevrihadži Hasanova, hadži Jahja Esfelova, Nezir-agina, Hadži Memije Černice, Alihadžina, Derviš-paše Baježidagića, Hadži Alije Lafe i Baba Beširova.

Kao zasebne mahale, spominju se još Ilići i Zahum. Većina ovih mahala je nastala u drugoj polovini XVI stoljeća.

Na području Mostara su se u toku XVII. stoljeća formirale još i ove mahale: Kotlina, Hadži Velijina, Ziraina, pa oko Hadži Ahmed-age Lakišića džamije u Ričini. Nekad se kao posebne mahale spominju još: Tabhana, Kujundžiluk čaršija i Carska čaršija (Suki sultani) na Velikoj tepi. Kao posebne mahale spominju se još i Šemovac, Alidžan mahala u Priječkoj čaršiji i Panjevina u Zahumu.

Postojale su i četiri bučuk mahale (pola mahale). Ove bučuk mahale su bile uski sokaci koji su od Glavne ulice vodili prema Neretvi i tu se završavali. Oni su imali kuće samo s desne strane, dok su se s lijeve strane nalazile bašće ili groblja.

Iz Popisnog deftera (Tapu tahrir defter) iz 1477. godine saznajemo da je Mostar 1477. godine imao 19 kuća (porodica) i jednog neoženjenog žitelja. Iz istog izvora se saznaće da je prihod trga Mostara od feudalne rente iznosio 1477. godine 7910 akči. Mostar je te godine bio, po broju stanovnika i veličini prihoda, na petom mjestu u Hercegovačkom sandžaku. Iz strukture prihoda se vidi da je Mostar tada imao dosta stoke i vinograda (250 dunuma), dok mu je prihod od žita i drugih poljoprivrednih artikala neznatan.

Sudeći po ovim podacima, Mostar je u prvim godinama njegovog razvitka bio obično seoce.

Mostar je već tada imao svoj trg (mejdan) i bio, bar za uže područje, važan trgovački centar, čemu je najviše doprinio njegov povoljan geografski položaj. Svoje zlatno doba Mostar je doživio i znatno se teritorijalno proširio u XVII stoljeću, kada su u njemu djelovali: Mehmed Karađoz, Ćejvan, Nesuh- Vučjaković, Derviš Baježidagić i dr. U ovom stoljeću podignute su u Mostaru najmonumentalnije građevine; Ćejvan-ćehajina džamija 1551, Karađoz-begova džamija 1557; Nesuh-age Vučjakovića džamija prije 1564, Stari most 1566. i Derviš-pašina džamija 1592. godine.

Već spomenuti vakifi izgradili su u Mostaru, pored sakralnih i raznih profanih spomenika, još i preko 150 objekata koji su služili u privredne svrhe. Od ovog vremena Mostar je postao privredni i kulturni centar Hercegovine i to obilježje zadržao do današnjih dana.

Izgrađivanje Mostara nastavljeno je i u XVII stoljeću, kada je ovdje podignuto više od 50 raznih sakralnih i profanih objekata. U ovom periodu

Mostar se razvio u pravi šeher. S ovim stoljećem je završeno teritorijalno širenje Mostara i do austrougarske okupacije 1878. godine nije formirana ni jedna nova mahala.

Za privredno uzdizanje Mostara u doba turske vladavine velika zasluga pripada pojedinim vakifima, kojih je Mostar dosta dao i koji su ovdje podigli spomenike trajne vrijednosti. Oni su sve do 1878. godine davali gradu izgled čisto orijentalnog mjesta.

Poseban je, dakle, bio položaj vakufa kao oblika privredne djelatnosti. Oni su imali ulogu vjerskog, kulturno-obrazovnog i socijalnog uzdizanja ljudi ovog vremena. To je bio cilj osnivanja vakufa. Da bi se on mogao realizovati, vakufi su morali imati trajne i stabilne izvore prihoda, a za to su bili neophodni različiti građevinski objekti. Gradnja tih objekata podsticala je brojne i raznovrsne privredne aktivnosti. Orijentalista Hivzija Hasandedić piše da je Mostar imao više od 150 vakufa. Oni su mu odredili mjesto, ulogu i položaj u BiH, i u osmanskom carstvu.

Do 1878. godine u okviru vakufske zadužbine Mostara bilo je izgrađeno 36 džamija, jedna musala, 23 mekteba, 10 medresa, jedna ruždijska kula, 7 turbeta, 6 čatrnji, 2 vodovoda, 5 šadrvana, više javnih česmi, nekoliko čekrka, jedan sebilj, 3 hamama, jedna sahat kula, jedna muvekithana, 8 hanova, jedan karavan saraj, preko pet stotina poslovnih i stambenih objekata, brojni haremi i dr.

Važno je spomenuti činjenicu da su vakufi Mostara osiguravali stalno zaposlenje jednom broju ljudi. Prema procjenama u Mostaru je krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća živjelo je oko 10.000 stanovnika. Više od 10% stanovništva je obezbjeđivalo stalni posao i prihode kroz različite aktivnosti vakufa.

Pored relativno velikog broja vakifa, Mostar je dao niz ljudi koji su za vrijeme turske vladavine zauzimali visoke položaje u državnoj administraciji. Mostar je prolazio i kroz teške trenutke svog postojanja. Godine 1507, 1689, 1813-1818. harala je kuga, pa poplave 1713, 1791. i 1780. požari.

U toku Kandijskog rata i kasnije, Mlečani su prodirali do Mostara: 1652, 1693, 1694. i 1717. godine. Oni su nanosili velike štete gradu, ali nikad nisu uspjeli preći preko Starog mosta na lijevu obalu Neretve i zauzeti centar grada.

Izgradnja Mostara

Već je ranije spomenuto da je Mostar zlatno doba doživio u XVI stoljeću. U ovom stoljeću podignuti su u Mostaru najmonumentalniji spomenici. Međutim, izgrađivanje je nastavljeno i u XVII. stoljeću, kada Mostar postaje najznačajniji grad Hercegovine. Putopisci Evlija Čelebi (1664) i Pole (Pouillet),

(1658) pišu o svojoj posjeti gradu i utiscima koje je grad Mostar ostavio na njih. U snažno ispoljenoj graditeljskoj djelatnosti najznačajnije mjesto zauzimaju džamije.

U XVII i XVIII stoljeću se grade sljedeće džamije: Koski Mehmed-paše (1617/1618), Hadži Ibrahim-age Šarića (1650/1651), Hadži Ahmed-age Lakišića (1650/1651), Sevri Hadži-Hasanova (prije 1620), Roznamedži Ibrahim-efendijina (prije 1620), Ćose Jahja-hodžina (prije 1620), Hadži Ali-bega Lafe (prije 1631), Baba Beširova (prije 1631), Hadži-Balijina (prije 1612), Hadži-hodžina (prije 1631), Husein-hodžina (prije 1620), Fatime-kadune (prije 1620), Memi-hodžina (prije 1620), Tere hadži-Jahhatova (prije 1620), Ahmed-efendije Kotle (prije 1760), Ali-hodžina (prije 1631) džamija.

Zatim se u istom periodu grade sljedeći mesdžidi: Hadži-Huseina Kotle (1651), Jahja-hodžin ili Jahja-Esfelov (1620.), Zirain (Aršinovića) (prije 1651), Hadži-Saliha Temima (1676), Hadži-Ahmed-age Kudrića (prije 1631) ili Kanberagin mesdžid, Čurči Ahmedov (druga polovina XVI stoljeća), Bajazidhodžin (prije 1612), Hadži Veljin (prije 1648) i Hadži-Ibrahima Čevre mesdžid.

Mektebi: Hadži-Balin (prije 1612), Derviš-paše Baježidagića (prije 1601), Hadži-Ibrahim-age Šarića (prije 1636), Hadži-Ahmed-age Lakišića (prije 1669), Hadži-Ahmed-age Pitića (prije 1718).

Medrese: Derviš-paše Baježidagića (poslije 1601), Raznamedži Ibrahim efendijina (prije 1620), Koski Mehmed-pašina (prije 1618), Buka medresa (prije 1800), hadži-Velijina (prije 1648), Darusseade Ahmed-agina (prije 1654), Hanikah-medrese Šejha Ismaila Opijača (1668).

Biblioteke: Karađoz-begova, Derviš-paše Baježidagića, Ćejvan-ćehajina i Bosnali-Ahmed-agina biblioteka.

Izgradnjom mosta preko Neretve, Mostar je postao važno strateško mjesto. Najprije se grade kule koje osiguravaju most. Na gradskim bedemima koji su opasavali jedan dio Mostara na lijevoj strani Neretve grade se kule. Na Suhodolini je prije 1700. godine sagrađena tabija (bastion).

Poslije mira u Karlovcima 1699. godine opasan je veliki dio Mostara na desnoj strani Neretve, bedemima na kojima su sagrađene kule. Sagrađena je i kula na Humu. Sve kule su bile povezane bedemima tri metra visokim. Imali su puškarnice, a po njima se moglo hodati. Kad bi se pozatvarale kapije ispod kula, niko nije mogao ući u grad, niti izaći iz njega.

Dijelovi Mostara na lijevoj i desnoj obali Neretve koji su bili opasani bedemima i kulama, činili su gradsko utvrđenje čiji se centar nalazio u kulama kod Starog mosta. Tu je bilo sjedište dizdara. Broj posade mostarske tvrđave bio je u razna vremena različit. Posada se sastojala od dizdara, ćehaje, imama i vojnika.

Evlija Čelebi spominje da je 1664. godine posada brojala 160 vojnika. Broj vojnika je rastao pa se 1731. godine spominje 535, a 1780. godine 565 vojnika. Mostar je prije 1610. dobio prvi vodovod. Neki legatori osnivali su male legate i određivali da se postave posebni službenici koji će donositi vodu u burilima na najprometnija mjesta u čaršiji i tako napajati žedne prolaznike.

Na zapadnom dijelu Mostara gradi se čitava mreža đeriza (kanala), koji su tekli kroz dvorišta mnogih kuća i bašča i konačno se slijevali u Neretvu. Za vodoopskrbu su građene i mnogobrojne čatrnje, česme i šadrvani.

Šadrvani ili vodoskoci podizani su isključivo u dvorištima džamija, medresa, tekija i hamama. Njihov zadatak nije bio samo da daju vodu za ritualno pranje pred molitvu, nego i da ukrašavaju predvorja spomenutih ustanova. Za vodoopskrbu se koriste i čekrci (kojima se izvlači voda).

Prije 1636. godine u Mostaru je sagrađena sahat-kula.

U Mostaru se u ovom periodu grade i hanovi, iako ih je bilo i prije ovog perioda: Koski Mehmed-pašin karavan-saraj (Čardagija han iz 1608), zatim Džinovića han.

Danas u Mostaru skoro da ne postoji stambena zgrada iz ovog perioda na kojoj nije izvršena veća rekonstrukcija i adaptacija.

Čaršija. Pečat Mostaru i posebno važno mjesto u razvitku grada ima mostarska čaršija, mjesto okupljanja, rada, trgovine i izvor blagostanja Mostaraca. Čaršija se prostirala s obje strane Neretve. Na lijevoj obali Neretve čaršija se dijelila na Gornju čaršiju, Donju čaršiju i Kujundžiluk, a na desnoj obali je bila Prijekočka čaršija ("Prijeko"). Čaršija je imala svoj ritam življenja, koji je počinjao rano ujutro otvaranjem dućana. Oni su bili drveni, a magaze od kamena ili čerpiča, sa vratima i prozorima od gvožđa.

Evlija Čelebi (1664.) kazuje da ovaj grad ima čršiju i pazar (trg) sa oko 350 tvrdо zidanih dućana, što ga čini prvim zanatskim i trgovačkim centrom Hercegovine sa oko 30 raznih zanata.

Značajni obrt i esnaf činilo je kožarstvo: tabaci (strojači), sarači (sedlari), čizmedžije i čurčije (krznari). "Specijalitet mostarskih tabaka bio je "kajsar" (fina crvena koža), najbolja u Orijentu, a izvozila se i u Istanbul (Mr. Vera Katz).

Grupu metalnih zanata činili su kujundžije (zlatari), bravadžije, demirdžije, sabljari, bikčakčije (nožari), tufekčije (puškarji), kazandžije, kalajdžije, haddasi (kovači), tenećedžije (limari) i dr. Zahvaljujući brojnosti i bogatstvu, kujundžije su stvorile vlastitu čaršiju-Kujundžiluk.

Tekstilnim obrtom bavile su se: mutapčije (izrađivali robu od kostrijeti u mutaban čerhanama), čebedžije, kazari (svilari), terzije ili hajjati (krojači), jorgandžije, bojadžije i dr.

Građevinari su imali svoj esnaf unutar kojega su radili: Taščije (klesari),

dogramadžije (drvodjelci), čerestedžije (trgovci građevinskim materijalom), čerahori (opravljali i gradili tvrđave), duvardžije (zidari), snojoldžije (gradili i opravljali vodovode), dundjeri ili nadžeri (građevinari) i dr.

U ovom periodu postojali su i prehrambeni obrti: mlinovi (mlinari) i struje (na rijekama Radobolja, Jasenica i Buna), zatim ekmekčije (pekari), kasapi (mesari), halvadžije.

U čaršiji su još djelovali: mejhandžije, kahvedžije, havandžije (križači duhana), berberi (brijači), nalbanti (potkivači konja), sarači (sedlari), sahadžije, samardžije (pravili samare), mudželiti (knjigovesci), fišeklije, mumdžije (svjećari) i dr.

Crtice iz političkog života

Iz naprijed iznesenog spoznajemo da je Mostar 1631. godine bio podijeljen na 24 mahale te da je izgrađivanje i širenje Mostara nastavljeno i u XVII stoljeću. Godine 1689. i 1731. Mostar je morila kuga, o čemu se sačuvala uspomena i u narodnoj pjesmi. Teške i tragične posljedice ostavile su u gradu poplave koje su ga zadesile 1713., 1791. godine. Gradom su harali i požari koji su uzrokom nastanka mnogih spomenika koji su ga ukrašavali.

Za vrijeme kandijskog rata (1645-1669) i kasnije Mlečani su u četiri navrata prodirali do Mostara: 1652, 1693, 1694. i posljednji put 1717. godine. "Njihove čete su palile grad i bile mu stanovnike ali nikad nisu uspjele preći preko Starog mosta na lijevu obalu Neretve i zauzeti centar grada" (Hamđija Kreševljaković).

Iz raspoložive građe saznajemo da su Mlečani 1693. godine zauzeli skelu Gabelu i odатle se počeli zalijetati prema Stocu i Mostaru. Mlečani u proljeće 1695. godine gomilaju plaćenike i pripremaju napad na Mostar, što izaziva silno uzbuđenje među građanima. U to vrijeme (od 1687) u grad se uselilo mnogo porodica iz Dalmacije i drugih pograničnih mjesta bez ikakvih sredstava za život. Bijeda i nevolja izbjegličkih porodica je služila kao opomena građanima šta ih čeka ako Mostar padne u ruke Mlečana. Bogatiji Mostarci daju vlastima novac da opreme graničare, koji su bili odabrani momci, uglavnom iz reda izbjeglica.

Za Mostar je vezana i jedna zanimljivost. Svaki imućniji Mostarac imao je dobrog konja i oružje, što je povećavalo njihov ugled među građanima. Mostar je uvijek imao na raspolaganju oko 1000 konjanika - dobrovoljaca spremnih za borbu.

Krajem ljeta 1695. godine Mlečani upadaju u naše krajeve iz tri pravca, a jedna od njih pod komandom vojvode Stojana Jankovića, upada u Duvansko

polje i skreće na jug prema Mostaru. Upali su u grad sve do Ričine i Ali-hodžine mahale, te u džamijama isjekli nenaoružane ljude. Otvorila se žestoka borba, a Mostarci su pružili žilav otpor i natjerali napadače na povlačenje. Pri povlačenju prema Bijelom briještu, Janković naređuje da svaku kuću u predgrađu spale, kao i već spomenute džamije. U Mostar dolaze spahijske i pomoćne čete. Stotine naoružanih građana opsjeda rezidenciju gradskog kapetana Halebije sa jednim zahtjevom da se kreće u obračun sa napadačem. Pripovijeda se da je kapetan bio u dilemi sve dok se za riječ javio neki 80-godišnji starac Jašar-usta Tabak, održao besedu i završio je riječima: "Kapetane, ovnovi se hrane za kurbana, a junaci za ovakvih dana." Kapetan Halebija nije imao izbora, pa je zapovijedio da se vojska pripremi za napad. Neprijatelj je u Duvanjskom polju bio potpuno potučen. Janković sa 20-tak pratilecima bježi, ali pri bijegu naleti na Ali-bega Nadžakovića (duvanjskog kapetana) koji ga tu pogubi.

Ovi krvavi događaji odnijeli su gradu dosta žrtava.

Krajem 1699. godine dolazi do potpisivanja mira u Karlovcima.

Posljednji sukobi sa Mlečanima su se odigrali 1717. godine. O velikim pripremama mlečanske vojske za pohod na Mostar, dubrovački nadbiskup Konventalni u svom izvještaju Vatikanu od 15. 7. 1717. godine piše da je mletački vojskovođa Mecenigo pokrenuo vojnu na Mostar, kako bi se sa te strane što teži udarac zadao Osmanskom carstvu itd. No, o rezultatima te vojne oni ništa ne pišu, što govori o njihovom neuspjehu. Prema raspoloživim podacima saznaće se da su se Mostarci sukobili sa Mlečanima na Bišća polju. U vojsci mletačkih plaćenika bilo je i nekoliko stotina Nijemaca, predvođenih generalom Mecenigom. Mletačka vojska je potpuno potučena, a Mecenig je sa jednim dijelom plaćenika pobjegao. Od te 1717. godine do 1878. godine pred Mostarom više nije bila nijedna neprijateljska vojska.

Osmansko carstvo 1718. godine potpisuje još jedan nepovoljan mir u Požarevcu. Osmanlije imaju sporove sa Perzijom, pa zatraži da se tamo upute hercegovačke spahijske. U proljeće 1727. godine pod vodstvom Ahmed-paše Rustempašića ode u Persiju vojska od 10.000 ljudi, za koju turski hroničari kažu da je u Perziji slavno izginula.

U toku 1730. godine u Mostaru se pojavila kuga koja je pomorila grad i kosila nemilice i staro i mlado. U periodu između 1730. i 1732. godine Mostar je bio skoro posve napušten grad. Ljudi su se u strahu od kuge razbjegali u sela i planine. Među njima je bilo već oboljelih, pa su na taj način zatirali sela i gradove. Mnoge bašće u Mostaru su upotrijebljene za hareme.

U administrativno-sudskom pogledu Mostarski kadiluk, koji se ubrajao u veće i znamenitije, dijelio se na nahije: Blato, Drežnica, Broćno, Rakitnica

i Mostar. Karlovačkim mirovnim ugovorom smanjena je teritorija Bosanskog ejaleta, što je utjecalo na brojne administrativno-sudske promjene na cijeloj teritoriji ove osmanske provincije. Toga nije pošteđen ni Mostarski kadić. Osmanska vlast je vodila računa o željama i molbama stanovništva ovog kraja, što potvrđuje sljedeći primjer. Centralna vlada je u Carigradu iz 1699. godine ukinula porez za čuvanje karaula koji su sultanovi podanici plaćali dok je rat trajao. U pojedinim mjestima, pa i Mostaru taj porez je plaćan nekoliko godina iza Karlovačkog mira (1699). Zato je stanovništvo Mostara 1704. godine tražilo od Porte da se ta nezakonitost ispravi. U odgovoru centralne vlade izričito se naređuje da se jednom za svagda ta vrsta poreza ukine i ubuduće ne naplaćuje.

Od XVIII stoljeća Mostar kao jedan od najvećih i najznačajnijih gradova Bosanskog ejaleta, dobiva veću važnost i na vojno-strateškom planu. Mletačka republika je gledajući s vojno-strateškog aspekta došla u bolju poziciju. Osmanska vlast već od prvih godina XVIII stoljeća preduzima brojne radove na opravkama starih i podizanju novih tvrđava duž pograničnih mesta. Uporedo sa građevinskim radovima vrši se i nova vojno-teritorijalna organizacija. Pored već postojećih osnivaju se i nove kapetanije. Među njima i mostarska. Ova kapetanija je osnovana između 1700. i 1706. godine. Unjenom sastavu je bila kula Lipeta, koja se nalazi na starom putu Mostar - Konjic. Tokom cijelog perioda njenog postojanja kapetani i age iz prvog džemata azapa bili su iz porodice Vučjakovića. Prvi poznati član ove porodice i dobrotvor Ljubuškog i Mostara bio je Nesuh-aga. Iz Ljubuškog se naselio u Mostar oko 1550. godine, jedan od Nesuh-aginih potomaka, Ahmed bio je kapetan Mostara. Njegovo ime kao mostarskog kapetana prvi put se navodi 1706. godine. Na toj dužnosti bio je i u navedenih četrnaest godina. Kada je 1720. godine pošao na hadž, umro je u nepoznatom mjestu, gdje je i ukopan.

U vrijeme osnivanja mostarske kapetanije cijeli grad s obje strane je opasan novim zidinama i kulama. Mostarsko utvrđenje je bilo sastavljeno od više manjih tvrđava skoncentrisanih na jednom mjestu, nad kojima je u vojnim pitanjima komandovala samo jedna ličnost sa zvanjem dizdara, a kasnije kapetana. Mostarski dizdari su bili tradicionalno iz porodice Lakišića, kao što će kapetani biti iz već spomenute porodice Vučjakovića.

U XVIII stoljeću iz porodice Lakišića dizdari su bili: Mustafa (1730), Salihaga (1732-1744), Omeraga (1763) i Mehmedaga (od 25.V. 1766. do poslije 1775). Kako je njihov utjecaj opadao, tako je jačala uloga kapetana.

Prvog mostarskog kapetana naslijedio je njegov najstariji sin Mehmed-beg. (Braća su mu bila Abdulah-beg i Osman-aga). Oko 1730. godine kapetanski položaj mu uzurpira neki Hasan. Potom mnogi ugledni građani Mostara upute Porti zajedničku predstavku - mazhar, u kome od centralne vlade traže da

kapetansku dužnost i dalje obavlja Mehmed-beg. Iz Carigrada je stigao pozitivan odgovor, pa Mehmed-beg do kraja života upravlja povjerenom mu kapetanijom.

Naslijedio ga je sin Zejinil Abadin - kapetan, koji se u osmanskim dokumentima spominje 1754, a umro je u Mostaru kao kapetan s titulom aga 1762/63. godine. Njega naslijedi maloljetni sin Mehmed II. Do njegovog punoljetstva dužnost mostarskog kapetana obavljao je Mehmedov amidža Mustafa.

Pored kapetana i dizdara na teritoriji Bosanskog ejleta u XVIII stoljeću sve veći utjecaj i ulogu u vođenju lokalnih poslova dobijaju i ajani. U Mostaru su do sredine XVIII stoljeća ajansku dužnost obavljali kapetani. Tek od druge polovine ovog stoljeća ajani su iz janjičarskog odžaka. Kada su janjičari preuzeli ajansku dužnost, njihovi predstavnici zastupaju Mostar u ajanskom vijeću Bosanskog ejleta. Tako su u Mostaru tokom XVIII. stoljeća između kapetana, dizdara i ajana raspoređeni civilni i vojni poslovi.

Zbog vanrednih poreza cijelokupno stanovništvo Mostarskog kadijuka se 1740. godine pobunilo protiv mjesne vlasti. Ova pobuna je imala lokalni značaj i nije se proširila na lokalne kadi Luke.

Druga veća pobuna u ovom gradu bila je 1748. godine. Razlozi su bili isti kao i prethodnog puta, ali je ova imala ozbiljnije posljedice. U Mostaru je sukob između predstavnika vlasti i naroda bio žestok. U međusobnim borbama ubijeno je 50 i ranjeno približno toliko ljudi. I ova pobuna je savladana, a lokalna vlast je uspostavila svoje funkcionisanje.

Stanovništvo mostarskog kraja je i dalje imalo problema od tadašnje vlasti. Kada je u Mostar sa većim vojnim snagama 1756. godine došao čehaja Sopra Oglan-paša, pri pohodu na crnogorske nahije, Mostarci mu ne dozvoliše da konači na Luci. Teškom mukom pristaju da osmanski oficiri i vojnici za svoj novac kupuju potrebnu robu. O tome je bio obaviješten već smijenjeni valija Mehmed-paša Kukavica.

Došavši drugi put na položaj bosanskog namjesnika 1759. godine, on odluči da se osveti Mostarcima. Uputi veće oružane snage prema Mostaru, ali ih oni spremno dočekaše i dolazi do velike borbe. U njoj pogine i mostarski ajan Mehmed-beg Lakišić. Mostarci su na njegovo mjesto izabrali Mehmed-agu Hadžiomerovića. Nakon njegove smrti ajansku dužnost preuzima Sadik Ćumurija koji povjereni posao obavlja narednih 12 godina. Iza njegove smrti u zadnjoj deceniji XVIII. stoljeća i prvim godinama XIX stoljeća na tom položaju je bio hadži Ahmed Ćiber.

Crtice iz nauke i književnosti

Mostar je sa okolinom tradicionalno bio poznat i kao mjesto u kome su

rođeni i živjeli brojni književnici, teolozi, pisci više naučnih disciplina, šejhovi, te mnogi drugi. Neke od njih u svom "Putopisu", spominje i Evlija Čelebi.

Najznačajnije mjesto u plejadi stvaralaca ovog razdoblja zauzima Mustafa Ejubović, poznatiji kao Šejh Jujo. Pored teoloških rasprava interesovala ga je filozofija, gramatika i sintaksa, logika, dogmatika, leksikografija i dr. On je kao i mnogi drugi pisao na turskom, arapskom i perzijskom jeziku. Njegovi su radovi bili predmet interesovanja brojnih stvaralaca Osmanskog carstva, te se s pravom ubraja u najpoznatije bošnjačke stvaraoce krajem XVII i početkom XVIII stoljeća. Tako je u Istanbulu stekao ugled izuzetno talentovane ličnosti, pred kojim je bila sjajna karijera. Na poziv Mostaraca se bez razmišljanja vratio u rodni grad. Bio je rijedak Bošnjak koji je svoje znanje uspješno prenosio na mlađe generacije. Njegovi najpoznatiji učenici bili su Ibrahim Opijač i pjesnik Mustafa Hurremi. Oni su svom učitelju napisali monografije koje predstavljaju prve domaće biografije naših naučnika. I sami su bili istaknuti i cijenjeni stvaraoci.

Neposredno nakon smrti Šejh Juje u Mostar se sa studija u Carigradu vratio Fevzi Blagajac (Mostarac). Svoja djela pisao je na perzijskom jeziku koji je predavao, a prozu i stihove i na perzijskom i turskom jeziku. Najpoznatije mu je didaktičko djelo "Bulbulistan" napisano na perzijskom jeziku.

Značajan je broj Mostaraca koji stvaraju na turskom i drugim orijentalnim jezicima. Mostarci, koji stvaraju na turskom jeziku su: Zijaija Mostarac (napisao kompletan Divan), Ubejdija, sin Zijaija (čelebija), Derviš-paša Baježidagić, Ahmed Dervišpašić Sabuhija (sin Derviš-paše Baježidagića koji kao i otac piše i na turskom i na perzijskom jeziku).

U drugoj polovini XVI stoljeća u Mostaru je živio pjesnik Medžazija Šanija (umro 1610). Krajem XVI i početkom XVII stoljeća u Mostaru je živio pjesnik Sulejman Mevlacija, pa Derviš Zagrić Mostarac (umro 1640), Husein Čatrinja Husamija, Ahmed Rušdija (rođ. u Mostaru 1637), Osman-beg Ljubović-Hilmija, Fazlija Mostarac, Adlija Čelebija Mostarac (kr. XVI i poč. XVII stoljeća). Važno je spomenuti i neke mostarske pjesnike koji su stvarali diljem cijele Carevine, ali su uvijek isticali mjesto svog rođenja: Hamija, Hilmija, Hukmija, Medžazija, Mujija, Munirija Mostarac, Senaija, Tigija, Tabija, Bulbulija Mostarac, Mustafa Krpo-Mailija Mostarac, Vaiz Alija (rođen u Blagaju), Rahmija Mostarac i dr.

LITERATURA:

1. Evlija Čelebi, "Putopis" (preveo Hazim Šabanović), Sarajevo, 1967. godine
2. Husein Čišić, "Mostaru Herceg-Bosni", Mostar, "Preporod", Mostar 1991. godine
3. Hrvzija Hasandedić, "Spomenici kulture turskog doba u Mostaru", Sarajevo,

1980. godine

4. Dr. Enes Pelidija, "Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira, 1699.-1718.", Sarajevo 1989. godine
5. Hamdija Kreševljaković, "Kapetanije u Bosni i Hercegovini", "Izabrana djela" I, Sarajevo 1991. godine
6. Hivzija Hasandedić, "Hercegovački vakufi i vakifi", Analı Gazi Husrev-begove biblioteke, knj. IX-X, Sarajevo, 1983. godine
7. Dr. Fehim Nametak, "Pregled stvaranja bosanskohercegovačkih Muslimana na turskom jeziku", Sarajevo, 1990. godine
8. Hamdija Kreševljaković, "Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1463.-1878.)" Izabrana djela, Sarajevo, 1991. godine
9. Hamdija Kreševljaković, "Stari hercegovački gradovi", Izabrana djela II, Sarajevo 1991. godine
10. Dr. Savfet-beg Bašagić, "Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine", Sarajevo, 1901. godine
11. Dr. Enes Pelidija, "Mostar u XVIII stoljeću", Hercegovina 9, Mostar 1997. godine
12. Dr. Safet Krkić, "Vakufi kao forme privredne djelatnosti", Hercegovina 9, Mostar 1997. godine
13. Mr. Vera Katz, "Iz prošlosti mostarske čršnje", Hercegovina 9, Mostar 1997. godine